وتاری سێزده

زنجیره وتاری (شیرك و شیركی گوێڕایەڵی كردن)

الشرك وشرك الطاعة

تكملة حرية العــقيدة-"لَا إِكرَاهَ في الدِّين"

تەواوكەری ئازادی بیروباوەڕ - "لَا إِكرَاهَ في الدِّين"

وتاری شیخ

أبو علي الأنباري تقبله الله

وەرگێڕان و ئامادەكردنی

پێگەی ڕاستەڕێ

پێگەی ڕاستەڕێ

بسم الله الرحمن الرحيم

وتاری

شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

وتاری (سێزدە)

بەناونیشانی

تەواوکەری ئازادی بیروباوەڕ-"لا إكراه في الدين"

وەرگێڕانی

پێگەی ڕاستەڕێ

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

خوایە حەقمان بە حەق پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر شوێنکەوتنی، وە باتڵیشیمان بە باتڵ پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر ئەوەی لێی دووربکەوینەوە، خوایە ئەوەمان فێر بکە کە سوودمان پێدەگەیەنێت و سوودمەندمان بکە بەوەی فێرمان دەکەیت، پەروەردگارا لەوانەمان بکەیت کە کار بە زانستەکەیان دەکەن، خوایە زانستەکەمان بکە بە بەڵگە و حوججە بۆمان ئەو ڕۆژەی بە دیدارت دەگەین و نەیکەیتە بەڵگە بەسەرمانەوە ئەی چاکترینی بە بەزەییان، ئەی پەروەردگارم سینەم ئاسوودە و گوشاد بکە و کاروبار و هەوڵ و کۆششم بۆ ئاسان بکە و گرێی زمانم بکەرەوە و زمانم گۆیا و پاراو بکە تا لە گوفتارم تێبگەن، پەروەردگارا کردەوەکانم چاك بکە و تەنها بۆ ڕەزامەندی تۆ بێت و هیچ بەشێکی تێدا نەبێت بۆ هیچ یەکێك لە دروستکراوانت، لە پاشاندا:

لە دیداری پێشوو -لە فەزڵ و بەخششی الله تعالى- باسی دیموکراسی و کۆڵەکەی یەکەم لە کۆڵەکەکانی دیموکراسییمان کرد کە ئازادی بیروباوەڕە، وە هەروەك وتمان ئەم ئازادییە بە دابەشکەری هاوبەش دادەنرێت لە نێوان کۆڵەکەکانی دیموکراسی: ئازادی بیروباوەڕ، ئازادی ڕادەربڕین، ئازادی تاکەکەسی، وە ئاماژەمان بەوەدا کە ئەم ئازادییە یەکەم کەس کە بانگەشەی بۆ کرد و داینا بریتیی بوون لە جوولەکە، و ڕاڤەیان کرد بە "کارێکە کە قانون ڕێگەی پێدەدات" پاشان وتیان: "قانون ئێمەین کە قانونەکان دادەنێین و دەزانین لە کوێ ئازادی هەبێت و لە کوێ نەبێت -پاشان وتیان-: ئەم ئازادییانەن کە ئەم حکومەتانەمان بۆ دەهێننە کایەوە حوکم دەکەن بە دەستور و قانونە دەستکردەکان" پاشان ئەو ئازادییەی خستیانە نێو خەڵکەوە، کردیان بە هۆکاری خۆیان بۆ هەڵوەشاندنەوەی هەندێك حکومەت لە ڕێگەی سەرنج ڕاکێشانی خەڵکی گشتی بۆ لایان، جا ئەگەر بیانەوێت سەرۆکێك لاببەن، دەجوڵێن بەناوی ئازادی خەڵك لەسەر سەرۆکەکە ئینجا دووری دەخەنەوە، وە لەبارەی ئەم ڕێگەیەوە وتیان: "خەڵك نوێنەرەکانیان ڕادەستی دەسەڵاتی ئێمە دەکەن بۆیە ئێمەین کە هەڵدەستین بە دانانیان بە کردارییی" چونکە گەل ئەگەر وەستاوە لە دژی حکومەت، حکومەتەکە پێویستی بەوانەیە کە پاڵپشتی دەکەن، کە ئەوانیش جوولەکەن پاڵپشتیان دەکەن لە ڕێگەی ئەمریکا، لە ڕێگەی بەریتانیا، لە ڕێگەی فەڕەنسا.

وە هەروەها وتمان ئەوەی لە پرۆتۆکۆلەکانیان هاتووە کاتێك هەستیان بە مەترسی ئازادی کرد لەسەر سەقامگیری لە وڵاتدا دەڵێن: "کاتێك دەستمان گرت بەسەر شوێنێك لە زەوی ئەوا ئەم وشەیە دەسڕینەوە و لەناودەبەین لە فەرهەنگەکانی خەڵك، چونکە ئەمە خەڵك دەگۆڕێت بۆ دڕندە کە حەز بە خوێن بکەن" -پەنا بە الله-.

ئەمە ئازادییە لە دیموکراسی و ئەمەیە کە ئۆباما و جگە لەویش لە مورتەدان و کافران بانگەشەی بۆ دەکەن -پەنا بە الله-.

وە هەروەها وتمان دەستوری عێراقی داندەنێت بە ئازادی بیروباوەڕ و ماددەی دووەم و ماددەی چل و ماددەی چل و یەکمان خوێندەوە، ئەم ماددانەمان خوێندەوە کە دەیسەلمێنێت قانونی عێراقی و دەستور دادەنێت بە ئازادی بیروباوەڕ و داندەنێت بە پەیڕەوکردنی دروشمە دینییەکان، وە پاراستنی شوێنەکانی پەرستن لە ئەستۆ دەگرێت بۆ هەموو ئەو دینانەی هەیە لە عێراق، وە هەروەها وتمان لەوانەی ئەمە پەسەند دەکەن: مورسی بە هەمان شێوە لە لێدوانێکیدا بەپێی ئەوەی کە ئیخوان دەنوێنێت، وە هەروەها (إبراهيم نعمة) لە نامەکەی بۆ گەورەکەی خۆی "جۆن" بە هەمان شێوە داندەنێت بە ئازادی بیروباوەڕ.

وەستام لەسەر قسەیەکی تری "المبارك" یاخود "الفوري" بوو نەك "المبارك" لە ئازادی بیروباوەڕ، ئایا دەزانیت پێغەمبەر (ﷺ) بۆچی جیهادی کرد لە پێناو الله بەدرێژایی ئەو ساڵانە؟

(قوتابیەکان وتیان: بۆ ئەوەی حوکم بۆ الله عز وجل بێت، بۆ ئەوەی شەرعی الله عز وجل حوکم بکات) بۆ ئەوەی الله عز وجل بە تاك و تەنها بپەرسترێت قَالَ تَعَالَىٰ: ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ ٣٦﴾[1] ، واتە: بەڕاستی ئێمە لەناو هەر گەل و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووە و پێمان ڕاگەیاندووە کە پێیان بڵێت: تەنها الله بپەرستن و خۆتان دوورە پەرێز بگرن لە هەموو پەرستراوێکی تر (تاغوت). ئەمە پەیامی هەموو پێغەمبەران بوو بەبێ جیاکردنەوە: پەرستنی الله و دوورکەوتنەوە لە تاغوتان، سەرنج بدە بزانە ئەم "الفوري"ـیە چی دەڵێت لە پەڕتوکەکەیدا -الرحيق المختوم- لەژێر بابەتی "ماذا يتمخض عن بنود المعاهدة" لە لاپەڕە "٢٩٥"، سەرنج بدە، وەك ئاشکرایە ئەمە ئیخوان دەنوێنێت، وە ئەم پەڕتوکانە چووەتە نێو ماڵەکان و مزگەوتەکانەوە، دەڵێت: "ئەو جەنگە خوێناویانەی ڕوویانداوە لە نێوان موسڵمانان و دوژمنەکانیان (هەرگیز بە موشریکەکان ناویان ناهێنێت)، ئەمانە ئامانج نەبوونە بۆ موسڵمانان، دەستگرتن بەسەر سامانەکان (مەبەستی غەنیمەتە) و لەناوبردنی ڕۆحەکان و لەناوبردنی خەڵك یان زۆرلێکردن لە دوژمن لەسەر موسڵمان بوون، بەڵکو تاکە ئامانج کە ئامانجی موسڵمانان بووە (مەبەستی پێغەمبەر (ﷺ)و صەحابەکانە) لەم جەنگانەدا بریتییە لە ئازادی تەواو بۆ خەڵك لە بیروباوەڕ و دیندا، الله تعالى دەفەرموێت: ﴿فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ ٢٩﴾[2] ".

---

(١) النحل: ٣٦

(٢) الكهف: ٢٩

ئەم کابرایە بانگەواز دەکات بۆ ڕێبازەکەی بانگەواز ناکات بۆ دین، بانگەواز دەکات بۆ ڕێبازی ئیخوان چونکە ئەوان داندەنێن بە دیموکراسی زیاتر لەوەی داندەنێن بە ئیسلام، وە بانگەواز دەکەن بۆ ئازادی بیروباوەڕ زیاتر لەوەی بانگەواز دەکەن بۆ ئیسلام، هەر بۆیەش لە ڕێگەی ئەم پەڕتوکەوە دەیانەوێت دەروونەکان ئامادە بکەن بۆ ئەو دیموکراسییەی دێتە نێو وڵاتەکەمان و کە هاتیش، بۆیە ئەم پەڕتوکانەیان خستە نێو مزگەوتەکان و ئەم پەڕتوکانەیان خستە نێو ماڵەکانەوە، هەر کەسێك گرنگی بدات بە باس و بابەتەکانی دین ئەوا دەبینی ئەم پەڕتوکەی لە لایە یاخود ئەم پەڕتوکەی خوێندووەتەوە، جا ئەم کابرایە ئامادەکاری دەکات بۆ دیموکراسی نەك بۆ دین، پێغەمبەر (ﷺ) جەنگاوە بۆ ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی دین؟!

کەوایە ئەمە بوو وتمان کە ئەوانە بانگەواز دەکەن بۆ دیموکراسی و بە هەمان شێوە بانگەواز دەکەن بۆ ئازادی بیروباوەڕ و دین، پاشان باسی ئەو بەڵگانەمان کرد کە بە بەڵگە دەیهێننەوە ئەم فەرموودەیەی -تبارك وتعالى- (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ)، وە باسی ئەوەمان کرد کە وتەکانی زانایان لە دەربارەی ئەم ئایەتەدا دابەش دەبێت بۆ سێ بەش: بەشی یەکەم وتیان: ئایەتەکە مەنسوخە، وە بەشی دووەم وتیان: ئایەتەکە موحکەمە و تایبەتە بە خاوەن پەڕتوکەکان، بەشی سێیەم وتیان: گشتی بووە پاشان نەسخ بۆتەوە لەبارەی موشریکەکان و ماوەتەوە لەبارەی خاوەن پەڕتوکەکان، وە باسی وتەکانی زانایانمان کرد لەمەدا، ئێستاش بابەتەکەمان تەواو دەکەین:

ئایا پێغەمبەر (ﷺ) دانی ناوە یاخود ئیسلام دانی ناوە بەوەی جوولەکە و نەساڕا بمێننەوە لەسەر دینەکەیان؟

بەڵێ، بەڵام بە مەرج، بەڵگەش لەسەر دانانان و پەسەندکردنەکە لە دەستپێکدا الله تعالى دەفەرموێت: ﴿قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ٢٩﴾[(١)] ، واتە: بجەنگن دژی ئەوانەی کە باوەڕی (ڕاست و دروستیان) بە الله و بە ڕۆژی قیامەت نیە و ئەو شتانەی الله و پێغەمبەرەکەی بە حەرامیان داناوە بە حەرامی نازانن و پەیڕەوی دینی حەق نابن، لەوانەی کە کتێبیان پێدراوە لە (گاور و جوو)، هەتا ئەو کاتەی بە دەستی خۆیان سەرانە دەدەن و ملکەچ دەبن بۆ شەرعی پیرۆزی ئیسلام.

(١) التوبة:٢٩

کەوایە جوولەکە و نەساڕا بە دەقی ئەم ئایەتە لە نێوان سێ شت دان: بانگ دەکرێن بۆ ئیسلام، ئەگەر ڕەتیان کردەوە سەرانە دانیان لەسەر دەکرێتە مەرج هاوکات لەگەڵ مانەوەیان لەسەر دینەکەیان، ئەگەر ڕەتیان کردەوە جەنگیان لەگەڵدا دەکرێت، ئەمە بەڵگەی یەکەم بوو.

بەڵگەیەکی تر: پێغەمبەر (ﷺ)لە ساڵی (الوفود) کاتێك شاندی هۆزەکان دەهاتنە لای لە سەرتاسەری جەزیرەی عەرەبی، لە چوارچێوەی شاندەکانیش شاندی نەجران هەبوو، ئەوانە نەسڕانی بوون هەروەك دەزانن، وە پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کردن بۆ ئیسلام بەڵام ڕەتیان کردەوە پاشان ویستی موباهەلەیان لەگەڵدا بکات جا ئەمەشیان ڕەت کردەوە، پاشان دانیاننا بە سەرانە لەسەر ئەوەی لە هەر ساڵێکدا دوو هەزار (حُلَّة) بدەن، (الحُلَّة) لە زمانی عەرەبیدا: "ناوێکە بەکاردێت بۆ هەر پۆشاکێك کە لە دوو پارچە پێکهاتبێت، ئەمە پێی دەوترێت حُلَّة" جا نەساڕا لەو کاتدا، ئەو سەرانەیەی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر نەساڕای دانا دوو هەزار (حُلَّة) بوو لە هەر ساڵێکدا، هەزارێکیان لە ڕەجەب دەدا و هەزارێکیش لە سەفەر، وە لەگەڵ هەر (حُلّة)ـیەك ئوقیەیەکیان دەدا [١] ، ئەمەش بەڵگەیەك بوو.

وە هەروەها ئیمامی (الجصَّاص -رحمه الله-) لە بەندەیەکی ئیمامی عومەرەوە گێڕاویەتیەوە کە ناوی "وَسَق الرُّومي" بوو، ئیمامی عومەر پێی وت کە نەسڕانی بوو و بەندەیەك بوو، پێی وت: "موسڵمان ببە چونکە ئەگەر موسڵمان بیت ئەوا داوای یارمەتی و هاوکاریت لێ دەکەم لە هەندێك کاروباری موسڵمانان، چونکە نابێت پشت بە کەسێك ببەستم لەوان نەبێت، وتی: منیش ڕازی نەبووم، وتی: ئینجا ئیمامی عومەر (رضي الله عنه) ئەمەی خوێندەوە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ)، وە لە کاتی کۆچی دوایی ئیمامی عومەر (رضي الله عنه) بە (وسق الرومي) وت: بڕۆ بۆ ئەو شوێنەی دەتەوێت، جا ئازادی کرد"

هەروەها زەیدی کوڕی ئەسلەم باسی کردووە کە ئیمامی عومەر (رضي الله عنه) ئافرەتێکی نەسڕانی بەساڵاچووی بینی، وتی: ئەی پیرەژن موسڵمان ببە چونکە بەڕاستی الله تعالى محمدی ڕەوانە کردووە بە حەق، ئەویش وتی: من ئافرەتێکی پیرم و مردنیش لێم نزیکە، ئینجا وتی: پەروەردگارا شایەد بە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ).

کەوابوو ئەم بەڵگانە دەیسەلمێنن کە نەساڕا دەمێننەوە لەسەر دینەکەیان بەڵام بە مەرج، لە نێو ئەم مەرجانەش: بەوەی ئەوانە لە چوارچێوەی سنووری بازنەی ئیسلام بن، وە خاك و وڵاتەکە خاکی ئیسلام بێت، واتە خاکەکە حوکمی بکرێت بەوەی الله عز وجل دایبەزاندووە، جا ئەگەر وەك بارودۆخی ئێستامان بوو، ئێستا خاکێکی ئیسلامیمان هەیە و خەلیفەیەکمان هەیە داواکارین لە الله تعالى ئەو و براکانی بپارێزێت (آمین) حوکم دەکەن بەوەی الله عز وجل دایبەزاندووە، نەساڕا لە چوارچێوەی

(١) ئەم گێڕانەوەیە ئەبو داود باسی کردووە لە -سنن-ـەکەی.

سنووری دەوڵەتی ئیسلام داوای موسڵمان بوونیان لێ دەکرێت، جا ئەگەر ڕەتیان کردەوە داوای سەرانەیان لێ دەکرێت، ئەگەر ڕازی بوون ئەوا داندەنرێت بەوەی لەسەر دینەکەیان بمێننەوە، بەڵام ئەگەر ڕەتیان کردەوە ئەو کاتە جەنگیان لەگەڵ دەکرێت، کەوایە ناوترێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) بە هەموو نەسرانییێك لەسەر ڕووی زەوی، بەڵکو ئەم ئایەتە بەستراوەتەوە بە چوارچێوەی بازنەی ئیسلام، ئەگینا تۆ و نەسرانی لەژێر سایەی قانون و لەژێر سایەی دەستور وەك یەکن، چۆن ئەم فەرموودەیەی الله عز وجل (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) بە بەڵگە دەهێنیتەوە لە بەرامبەری لە کاتێکدا تۆ لەو زیاتر بێ دەسەڵات و لاوازتری، بەڵکو ئەو حاڵی لە تۆ باشترە لە قانوندا، "پاپا شنودە" پێش ئەوەی بمرێت، ئایا دەزانی سەردانی وڵاتانی دەکرد هەروەك چۆن سەرۆکەکان سەردانی وڵاتان دەکەن؟ وە لە فڕۆکەخانەکان پێشوازی لێدەکرا بە گەرمی و ڕێزلێنانەوە، کێ لە ئیخوانی میصر -لە زاناکانیان و بیرمەندەکانیان- پێشوازی لێدەکرێت لە هەر وڵاتێك لە وڵاتەکان هەروەك پێشوازی دەکرا لە "پاپا شنودە" ؟ تەنانەت وەزیری میصریی ئەوکات "زمن حسني"، جارێکیان ڕێگاکەی ئاوا بوو کە بە بەریتانیا تێبپەڕێت، جا نەوەستا لە فڕۆکەخانەی بەریتانیا و ئەوێی بڕی بەرەو ئەو وڵاتەی دەیەویست بچێتە ئەوێ، دەزانی بۆچی؟ چونکە بەریتانیەکان ئەم "شنودە"یەیان ناردە ژووری پشکنین، جا وەك نارەزاییێك بەرامبەر حکومەتی بەریتانی کە "چۆن شنودە دەپشکنن! " بۆیە وەزیری دەرەوە لە فڕۆکەخانەکانی بەریتانیا دانەبەزی، وە حکومەتی میصری فەرمانێکی دەرکرد کە هەر بەریتانییێك بێتە میصر هەموویان دەبێت بچنە ئەم ژوورە وەك ڕەفتارکردنێکی هاوشێوە؛ چونکە "شنودە" چووە ژووری پشکنین! مەگەر حاڵی ئەو باشتر نیە لە تۆ ؟!

ئێوە مافی ئەوەتان نیە ئەم ئایەتە دەرببڕن، تۆ خاوەنی هیچ شتێك نیت، تۆ ئازاد نیت لە خودی خۆت، ئایا بە کەسێك دەڵێی (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) کە لە تۆ بەڕێزترە لە قانون و دەستوردا؟! ئەم ئایەتە کەسانێك دەیڵێن کە الله تعالی دەسەڵاتداری کردوون لە زەوی، ئەوانەی خاوەن هێز و زاڵبوون و دەسەڵاتن لە زەوی، ئەوانە بە نەسارا دەڵێن (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) ئەگەر ڕازی بوون سەرانەمان پێبدەن، کە هەر ئەمە بوو ڕوویدا ولله الفضل والمنة، جا لە شام بەرلەوەی دەسەڵاتداربن لە عێراق، کاتێك الله عز وجل بەندەکانی دەسەڵاتدار کرد، نەسارا هاتن و وتیان: ڕازی دەبین حوکمان بکەن بەڵام تەنها بۆمان ڕوون بکەنەوە، کە شاندێك لە نەسارا نوێنەرایەتیان دەکردن -کۆمەڵێك بوون کە نوێنەرایەتی ئەوانی تریان دەکرد- کۆمەڵەیەك لە گەنجەکان لەگەڵیان دانیشتن و هانیان دان لەسەر موسڵمان بوون، وتیان: بانگتان دەکەین بێنە نێو ئەم دینە و موسڵمان بن، وە باسی بەڵگەکانیان بۆ کردن، پێیان وتن: موسڵمان بوونتان

خۆشەویستره بەلامانەوه لە سامانتان، وا گومان مەبە من کە سامان و سەرانەت لێوەردەگرم حەزم لە سامان بێت، بەڵکو موسڵمان بوونت خۆشەویستره لە لام لە هەموو سەروەت و سامانی دونیا کە پێمان بدرێت، وتیان: دەمانەوێت بزانین وردەکاری سەرانە چییە لە دینەکەتان، جا بۆیان باسکردن کە دەوڵەمەند هەیە و هەژارانیش هەیە و هەشیانە باری مامناوەندە، وە لە ساڵێکدا یەك جار دەیدەن یان دابەش دەکرێتە سەر دوو جار، ئافرەتان ناگرێتەوە، منداڵان ناگرێتەوە، پەککەوتە ناگرێتەوە، وە خاوەن نەخۆشی درێژخایەن و هەروەها پیرەکانیش ناگرێتەوە، تەنها پیاوانی گەنج دەگرێتەوە، جا ئەگەر ڕازی نەبن ئەوا دەجەنگین لەگەڵتان ئەوانیش بە یەك دەربڕین وتیان: ئەوەی سێیەم وازلێبێنن، واتە بابەتەکە بمێنێتەوە لە نێوان ئیسلام و سەرانەدا.

ئەمە موسڵمان دەیڵێت نەك زەلیلێك، دەڵێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) بە "جۆن ئەبو زەید" کە فەرماندەیەکی سەربازییە هاتۆتە نێو وڵاتانی ئیسلام، کەچی پیاوێکی خەڵەفاو[1] دێت و دەڵێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ)، دینەکەمان دەڵێت زۆرلێکردن نیە، تۆ لە ئەهلی ئەم ئایەتە نیت! ئەم ئایەتە دەڵێت بۆ ئۆباما و ئەمریکا و دەیڵێت بۆ هەموو نەسڕانییێك لەسەر ڕووی زەوی یان ئیسلام یان سەرانەدان یان جەنگکردن، کەوابوو ئەمانە ڕێکخەرەکانی قبوڵکردنی ئەوانە بوو لە وڵاتەکەمان ئەگەر ڕازی بوون سەرانە بدەن ئەگینا جەنگکردنە.

کاتێك ئەم بابەتەت زانی، ئەوا ئەم ئایەتە بە گشتییە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) ئەم ئایەتە گشتییە هەروەك ئیمامی شەوکانی -رحمه الله- لە "فتح القدير" دەڵێت، ئەم ئایەتە -گشتگیریەکانی ئەم ئایەتە- سێیانە، واتە ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەموو کافرێك دەگرێتەوە بە سێ بەڵگە:

بەڵگەی یەکەم: نەناسراوییەکە (النَّكرة) لەگەڵ نەرێکردن بەڵگەیە لەسەر گشتیەتی، "إكراه" لێرەدا بە نەناسراوی هاتووە، ئەم وشەیە نەناسراوە، ناسراو نەکراوە بە ئەلف و لامی ناساندن یان بە (الإضافة)، کەوایە چی پێدەوترێت؟ ئەمە نەناسراوێکە دوای نەرێکردن (لا) هاتووە، لا: ئامرازی نەرێیە، إكراه: نەناسراوە، جا ئەمە چی پێدەوترێت؟ نەناسراوێك لە ڕستەی نەرێکردن، کە ئەمەش لە شێوازەکانی گشتیێتیە.[2]

بەڵگەیەکی تر لەسەر گشتیەتی ئەم ئایەتە: بە وشەی دین هاتووە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) وە دین لە پێناسەدا دینی حەق دەگرێتەوە و دینی باتڵیش دەگرێتەوە، بۆیە هەموو دینێکی باتڵ شوێنکەوتووانی ئەم دینە

(١) مەبەستی إبراهيم نعمة ـيە.

(٢) یەکێك لە قوتابیەکان پرسیار دەکات لێی دەربارەی مەجوس ئایا سەرانە دەدەن ئەویش دەڵێت: دێینە سەری إن شاء الله.

زۆریان لێ ناکرێت لەسەر موسڵمانبوون، ئەمەش بەڵگەیەکە لەسەر ئەوەی ئەم ئایەتە گشتییە لەبارەی هەموو کافران و موشریکەکانەوە، جا خاوەن پەڕتوکەکان بن یان جگە لەوان بن.

بەڵگەی سێیەم: ئەو ڕێسایەی هەیە لە لای ئەهلی سوننە و جەماعە: "العبرة بعموم النص لا بخصوص السبب" ئەم ئایەتە دابەزیوە بەهۆی هۆکارێکی تایبەت هەروەك لە وانەی پێشوو باسمان کرد، کە هەندێك لە منداڵەکانی ئەنصار جوولەکە بوون و ویستیان دەربچن جا ئەوانیش ڕێگریان لێکردن بۆیە الله تعالی ئەمەی دابەزاند، ئەمە تایبەتە، بەڵام ڕەچاوکردنەکە بە گشتییتی دەقەکەیە نەك بە تایبەتییتی هۆکارەکە، کەوایە بەهۆی ئەم سێ بەڵگەیەوە، فەرموودەی الله تعالی (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) گشتییە بۆ هەموو کافران و بۆ هەموو دینەکان.

ئێستاش دوای ئەوەی گشتگیریەکەمان سەلماند دێینە سەر ئەوەی ئایا کێ زۆری لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون؟ بەهۆی بەڵگەی ترەوە کە ئەم گشتگیرییە مەرجدار دەکات،

چینی یەکەم -لەوانەی زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمان بوون-: ئەو کەسەی هەڵدەگەڕێتەوە لە دینی الله عز وجل، بە بەڵگەی فەرموودەی (عبد الله بن عباس (رضي الله عنهما))کە دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ)فەرموویەتی: (مَن بدَّل دينه فاقتلوه) [1]، جا کاتێك موسڵمانێك هەڵدەگەڕێتەوە لە دینی الله عز وجل یان هەڵگەڕانەوەکەی مجردە، یان هەڵگەڕانەوەکەی چڕە (مُغلَّظة)، ئینجا ئەگەر مجردە بێت وەك نوێژنەکەر ئەمە قازی موسڵمان سێ ڕۆژ زیندانی دەکات، ئەگەر لەم ماوەیەدا نوێژی کرد هەرچەندە بە نیفاقیش بێت کە الله تعالی زانا و ئاگادارە بە شاراوەکانی دڵان، ئەگەر نوێژی کرد ئازاد دەکرێت، وە ئەگەر پێداگر بێت لەسەر نوێژ نەکردن ئەوا دەکوژرێت، کەوایە ئەمە ناچار دەکرێت لەسەر گەڕانەوە بۆ ئیسلام، بەڵام ئەگەر هەڵگەڕانەوەکەی چڕ بێت: واتە لە ئیسلام دەربچێت و دژایەتی ئیسلام و موسڵمانان بکات ئەوا ئەمەیان ئەگەر گەڕایەوە لای الله عز وجل و تەوبەی کرد پێش ئەوەی دەسەڵات لەسەری هەبێت ئەوە تەوبەکەی وەرگیراوە، کە لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ ئیسلام لە ترسی کوشتن، کەوایە ئەمەش زۆری لێدەکرێت لەسەر هاتنە نێو ئیسلام، چونکە دەترسێت لە کوشتن، وە هەروەك دەزانن حوکمی موڕتەد دوای دەسەڵات و توانا هەبوون لەسەری هیچی بۆ نیە جگە لە کوشتن، کەواتە ئەم چینەش زۆریان لێدەکرێت لەسەر هاتنە نێو ئیسلام دوای ئەوەی لێی دەرچووبوون.

چینی دووەم لەو کەسانەی زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون: کافرانن، جگە لە خاوەن پەڕتوکەکان، ئەگەر ڕازی بوون بە سەرانەدان یان موسڵمان بوون، ئەگەر موسڵمان بوون ئەوا

(١) فەرموودەکە ئیمامی بوخاری -رحمه الله- گێڕاویەتیەوە.

چارەسەربووە ئەگەریش ڕازی بوون بە سەرانە ئەوا زۆریان لێناكرێت، بەڵام جگە لەوانە، كافران زۆریان لێدەكرێت لەسەر موسڵمان بوون و خاوەن پەڕتوكەكانیش ئەگەر ڕازی نەبن بە ئیسلام یان ڕازی نەبن بە سەرانە، بە هەمان شێوە زۆریان لێدەكرێت لەسەر موسڵمانبوون یاخود لەسەر سەرانەدان، كەوابوو ئایەتەكە بەم شێوەیە گشتییە نیە بەهۆی بوونی بەڵگەی تر كە تایبەتی دەكات.

بەڵگە لەسەر ئەوەی كافران زۆریان لێدەكرێت لەسەر موسڵمان بوون ئەم فەرموودەیەی الله تعالى ـیە ﴿ فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ وَخُذُوهُمۡ وَٱحۡصُرُوهُمۡ وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٥ ﴾[١] ، واتە: ئەوا موشریكەكان بكوژن لە هەر كوێ دەستتان لێیان گیر بوو، یاخود بە دیل بیانگرن، سنوور دانێن بۆ چاڵاكیان، هەروەها كەمین و بۆسەیان لە هەموو شوێنێكی لەباردا بۆ دانێن، جا ئەگەر (پێش ئەوەی دەستی ئێوەیان بگاتێ) تەوبەیان كرد و وازیان هێنا لەو كارەیان و نوێژیان كرد و زەكاتیاندا، ئەوە وازیان لێبهێنن و ڕێیان بۆ چۆڵ بكەن، چونكە بەڕاستی الله لێخۆشبوو و دلۆڤانە.

كەوایە (فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ) (وَخُذُوهُمۡ) واتە: دیلەكان، (وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ) لە زانایان هەیە دەڵێت ئەمە ئیغتیال كردنە، واتە لە ڕێگادا بۆی دادەنیشی و دەیكوژیت، باسی بۆسەدانان و ئیغتیال كردن كراوە لەم ئایەتەدا، هەروەها فەرموودەی رسول الله (ﷺ)كە بوخاری و موسلیم -رحمهما الله- گێڕاویەتیانەوە "أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا اله إلا الله وأني رسول الله" كەوایە كافران جیاكراونەتەوە لەم ئایەتە[٢] .

چینی سێیەم هەیە ناچار دەكرێن لەسەر موسڵمانبوون كە ئەوانیش: جەنگاوەرەكانن، لە هەر چینێك بن جیاوازی نیە لە خاوەن پەڕتوكەكان بن یان جگە لەوان، ئەگەر جەنگاوەر بوون ئەوا ناچار دەكرێن لەسەر موسڵمانبوون، وە جیاوازییش لە نێوان (الحربي) و (المحارب)، الحربي: هەموو كافرێكی حەڕبی، بەڵام المحارب: ئەو كافرەیە كە چەكی هەڵگرتووە پێی دەوترێت (محارب)، كەوایە مورتەد زۆری لێدەكرێت لەسەر موسڵمانبوون، كافر زۆری لێدەكرێت لەسەر موسڵمانبوون، جەنگاوەر زۆری لێدەكرێت لەسەر موسڵمانبوون، چونكە ئەگەر چەكی هەڵگرت و جەنگا لەگەڵ موسڵمانان، یان دەكوژرێت یان بە دیل دەگیرێت، وە یان ملكەچ دەبێت بۆ ئەم دینە، كەوایە بابەتەكە بە هێزە، یان كوژران یان بە دیل گیران یان هاتنە نێو ئیسلام، ئیمامی شەوكانی -رحمه الله- لە "فتح القدير" دەڵێت -دەقەكەی

(١) التوبة: ٥

(٢) مەبەستی -لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ-

دەخوێنمەوە- "سەبارەت بە جەنگاوەرەکان جا ئایەتەکە هەرچەندە دەیانگرێتەوە.." -واتە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) ئایەتەکە گشتییە بە هەمان شێوە کافرانیش دەگرێتەوە- "سەبارەت بە جەنگاوەرەکان ئەگەرچی ئایەتەکە دەیانگرێتەوە؛ چونکە نەناسراوەکە لە ڕستەی نەرێ و ناسراویەتی (الدّين) ئەم مانایە دەبەخشن، وە ڕەچاوکردنەکە بە گشتییێتی دەقەکەیە نەك بە تایبەتییێتی هۆکارەکە، بەڵام ئەم گشتیەتییە تایبەت کراوە بەوەی هاتووە لە هەندێك ئایەت لە زۆرلێکردن لە جەنگاوەرەکانی کافران لەسەر موسڵمانبوون" کەوایە ئەو ئایەتانەی باسم کرد هەتاوەکو ئەوان جەنگاوەر بن ئەوا زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، وە یان دەکوژرێن یان لەوانەیە بە دیل بگیرێن ئەمەش چینی سێیەم بوو لەو کەسانەی زۆریان لێدەکرێت لەسەر هاتنە نێو ئیسلام.

چینی چوارەم بەندە و کەنیزەکەکانن، جا پیاو بن یان ئافرەت، پیر بن یان منداڵ بن، (ابن كثير -رحمه الله-) لە تەفسرەکەیدا دەڵێت "سەبارەت بە کەنیزەکەکان ئەگەر خاوەن پەڕتوك بن ئەوا ناچار دەکرێن لەسەر موسڵمانبوون مەگەر پیر بن.." -ئەگەر گەورە بن ناچار ناکرێن لەسەر موسڵمانبوون بەڵام ئەگەر منداڵ بن ئەوا زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، "بەڵام مەجوس گەورە و بچووکیان، وە بتپەرستەکانیش ئەوانە زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون" پاشان (ابن كثير -رحمه الله-) باسی ئەوەی کردووە کە بۆچی ئەوانە زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، دەڵێت: "چونکە موسڵمان قێز لەوانە دەکاتەوە ئەگەر لەسەر دینەکەیان بمێننەوە" وەك ئاشکرایە ئەوان مردارەوەبوو دەخۆن و خۆیان ناپارێزن لە شتێك کە ناوی حەرامە لە دینی ئێمە، وە شتێکی تر یاخود هۆکارێکی تر لە زۆرلێکردنیان لەسەر موسڵمانبوون دەڵێت: "چونکە خاوەنەکەیان ناتوانێت سوودیان لێببینێت لە کاتێکدا لەسەر دینەکەیان بن" کەوابوو لەبەر ئەم دوو هۆکارە کە (ابن كثير) باسی کرد، کەنیزەکەکان ئەگەر مەجوس بن یان بتپەرست ئەوا زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، بەڵام ئەگەر خاوەن پەڕتوك بن: بەساڵاچووەکان زۆریان لێناکرێت، باشە، وتەیەکی لە (أشهب)ـەوە گێڕاوەتەوە، بەم شێوەیە (ابن كثير -رحمه الله-) ناوی دەهێنێت، ئەمەش مانای ئەوەیە ئەم وتەیە پەسەند دەکات، دەڵێت: "سەبارەت بە کەنیزەکەکان ئەوا لەسەر دینی ئەو کەسەن کە دەیانکاتە کەنیزەك، جا ئەگەر ڕەتیان کردەوە ئەوا زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، وە بچووکەکانیش بەهۆی ئەوەی هیچ دینێکیان نیە بۆیە زۆریان لێدەکرێت لەسەر هاتنە نێو ئیسلام بۆ ئەوەی نەچنە سەر دینی باتڵ" ئەمە(ابن كثير)گواستویەتیەوە لە زانایەك کە بە"أشهب"ناوی بردووە ڕەحمەتی الله تعالى لە هەموویان بێت،کەوابوو ئەوانە جیا دەکرێنەوە لە ئایەتەکە جا کاتێك دەڵێین(لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ)هەموو ئەوانە زۆریان لێدەکرێت لەسەر هاتنە نێو دین.

ئێستاش، چۆن فەرموودەی الله عز وجل (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ) و فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) (أُمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا اله إلا الله وأني رسول الله) بەیەکەوە کۆ بکەینەوە؟ ، بەستنەوە لە نێوان ئایەتەکە و فەرموودەکەدا بەپێی ئەوەی باسم کرد، واتە خەڵکی جگە لە موسڵمانان دابەش دەبن بۆ دوو بەش، یان کافری خاوەن پەڕتوکن، ئەوانە بانگ دەکرێن بۆ ئیسلام جا ئەگەر ڕەتیان کردەوە ئەوا سەرانە دەبێت بدەن ئەگەر ڕەتیان کردەوە ئەوا جەنگکردنە، کەوایە هیچ دژیەکبوونێك نیە -حاشا- لە نێوان فەرموودەی الله عز وجل (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ) و فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ)، کەوایە یان ئەوان خاوەن پەڕتوکن هەروەك باسمان کرد، یانیش خاوەن پەڕتوك نین ئەوانە زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون، کەواتە هیچ بەریەککەوتنێك و دژیەکبوونێك نیە لە نێوان فەرموودەی رسول الله (ﷺ) و ئایەتە پیرۆزەکەدا.

ئێستاش دێینە سەر ئەمە، کاتێك دەڵێین جوولەکە و نەساڕا دەمێننەوە لەسەر دینەکەیان، ئایا ئەمە ئازادی تەواوە لە بیروباوەڕدا -هەروەك "الفوري" وا دەڵێت- وە هەروەك هاتووە لە دەستوری عێڕاقی و هەندێك لەو وتانەی باسمان کرد؟ نەخێر، ڕازیبوون بە مانەوەیان لەسەر دینەکەیان پەیوەستە بە زەلیلی (حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ) وە تاوەکو بزانیت ئازادییەکی ڕەها نیە بۆ ئەوانە لەبارەی دینەکەیانەوە بەڵکو زەلیل دەکرێن بەهۆی دینەکەیان، بگەڕێوە بۆ مەرجەکانی ئیمامی عومەر کە لە نێوان پێشەوای ئیمانداران عومەر (رضي الله عنه) و نەساڕا و جوولەکە هەبوو لە شام، کاتێك لە چوارچێوەی سنووری بازنەی ئیسلام بوون، سەرنج بدە ئەو مەرجانەی دانرا لەسەر نەساڕا، لەسەریان کرایە مەرج و ئەوانیش ڕازی بوون، لە نێو ئەو شتانە و ئەو مەرجانەش، هەرچەندە ئەلبانی ڕیوایەتەکەی بە زەعیف داناوە کە سەنەدەکەی پیاوێکی تێدایە زەعیفی کردووە و ڕیوایەتەکەشی زەعیف کردووە بەهۆی ئەم پیاوە، زانایانی فەرموودەناسی دەڵێن: ئەم مەرجانە سەنەدێکی تری هەیە کە ئەم پیاوەی تێدا نیە ئەلبانی زەعیفی کردووە، وە ئەوانەی لە دوای ئەویش هاتوون دابەزیونەتە سەر (الشروط العمرية) بە بیانوی ئەوەی ئەم مەرجانە بە سەنەدێکی زەعیف هاتووە، وە بیرت نەچێت کە ئیبن تەیمیە و ئیبن قەییم (رحمهما الله) دانیان ناوە بەم مەرجانەی هەبوو لە سەردەمی ئیمامی عومەر (رضي الله عنه)، ئێستاش مەرجەکانت بۆ باس دەکەم هەتا بزانیت جیاوازی چییە لە نێوان ئازادی بیروباوەڕ لە دیموکراسی و پەسەندکردنی ئەوەی ئەوانە لەسەر دینەکەیان بمێننەوە لە ئیسلامدا:

یەکەم: نابێت هیچ کەنیسەیەك و دەیرێك دروست بکەن، قەدەغەیە، چونکە ئەو وڵاتانەی دەچێتە نێو بازنەی ئیسلام یان ئەوەتا ئەو شارانەیە کە موسڵمانان دروستیان کردووە، نەسڕانی بۆی نیە کەنیسە

دروست بکات و جوولەکەش دەیر دروست بکات، بۆچی؟ چونکە ئەم شار و ناوچەیە لە ناوچەکانی موسڵمانانە، موسڵمانانن کە ئەم شارەیان دروست کردووە بۆیە هیچ بەشێکی تێدا نیە بۆ جوولەکە و نەسارا، ئەگەریش بژین لەم شارە ئەوا بۆیان هەیە بژین بەڵام هیچ دەیرێك و کەنیسەیەك نابێت دروست بکەن.

بەڵام ئەو وڵات و شارانەی موسڵمانان فەتحی دەکەن بە هێز و کەنیسەی تێدایە، بۆچوونی فەقیهەکان ئەوەیە کە ئەم کەنیسانە دەمێننەوە، ئەمەش ڕاست و دروستەکەیە، بە بەڵگەی مانەوەی کەنیسەکان لە سەردەمی صەحابەوە ڕەزای الله تعالى لە هەموویان بێت تاوەکو ئەمڕۆمان، جا ئەم کەنیسانە دەمێنن بەڵام ئەگەر کەنیسەیەك تێکدرا ئایا جارێکی تر دروست دەکرێتەوە، بابەتێکە هەندێك لە فەقیهەکان بە دروستی دەزانێت کەنیسەکانیان نۆژەن بکرێنەوە، هەشیانە دەڵێت دروست نیە کەنیسەکانیان نۆژەن بکرێنەوە، ئەمە ئازادییێك و دیموکراسییش ئازادییێك!؟

شوێنکەوتووانی دیموکراسی سەروەت و سامانیان پێدەدەن بۆ ئەوەی کەنیسە دروست بکەن لە شارەکانی موسڵمانان، بەڵام دینەکەمان ڕێگە نادات، قبوڵ ناکەین کەنیسەیەك دروست بکرێت لە شارێك کە ئیمامی عومەر یان هەر کەسێك شارێکی دروست کردبێت بۆ موسڵمانان بۆت نیە کەنیسەیەك یان دەیرێك دروست بکەی تیایدا.

شتێکی تر، ئەو نەسرانیانە پەسەندیان کرد لەسەر خۆیان و پێشەوای ئیماندارانیش پەسەندی کرد کە کەنیسەکان کراوە بن لەبەردەم موسڵمانان، هەر کەسێك بیەوێت بچێتە کەنیسە با بچێت، نابێت قەدەغەیان بکەن، چونکە کەنیسە ئەگەر وێنە و پەیکەری تیادا نەبوو ئەوا دروستە نوێژی تیادا بکەی هەروەك ئیبن عەباس (رضي الله عنهما) وای کرد، هەروەها لەو مەرجانەی ئیمامی عومەر داینابوو لەسەر نەسارا، ئەم مەرجانەش دەبێت کاریان پێبکرێت هەتاوەکو حوکمێکی ئیسلامی هەبێت و هەتاوەکو جوولەکە و نەسارا هەبن، ئەویش ئەوە بوو کە موسڵمانێك ئەگەر بچێتە گەڕەکێك لە گەڕەکەکانی نەسارا یان شارێك لە شارەکانیان ئەوا لە مافی موسڵمانەکەیە سێ ڕۆژ میوانداری بکەن بە خواردن و خواردنەوە و شوێنی مانەوە، ئەمەش لەو شتانە بوو لەسەریان کرابووە مەرج.

شتێکی تر، ئەگەر ئەوان خانوو و بینایەکیان دروست کرد لەناو موسڵمانان -نەسرانییێك بیەوێت ماڵێك دروست بکات- دراوسێکەی یەك نهۆمە، ئەویش بیەوێت دوو نهۆم دروست بکات، نابێت چونکە بۆت نیە بەرز بیت بەسەر موسڵمانانەوە، تۆ زەلیلی، کاتێك باسی ئەم مەرجانە دەکەی ئیخوانی میصر نکوڵی لێدەکەن و دژی دەوەستنەوە چونکە ئەوان بە براکانمان لە دین و براکانمان لە نیشتیمان هەژمار دەکەن!

نەخێر، ئەمە دینی ئێمەیە.

هەروەها ئەو فەرموودەیەی ئیمامی موسلیم گێڕاویەتیەوە لە ئەبی هورەیرە (ﷺ) دەڵێت: رسول الله (ﷺ) فەرموویەتی "لا تبدؤوا اليهود ولا النصارى بالسلام وإذا لقيتموهم في الطريق فاضطرُّوهم إلى أضيق الطريق" واتە: دەستپێشخەری مەکەن لە سەلام کردندا لەگەڵ جوولەکە و نەسارا، وە کاتێکیش پێیان گەیشتن لە ڕێگادا ناچاریان بکەن بۆ تەسکترینی ڕێگاکە. ئەگەر نەسڕانییێك لەوانەی خاوەن پەیمانن لەگەڵمان بژییێت ئێمە دەستپێشخەر نابین لە سەلام کردن، ئەو سەلاممان لێدەکات، ئایا ئەمە دینێکە کە ئازادی تەواوی بۆ هەبێت! کاتێك بە ڕێگایەکدا تێبپەڕم، من لانادەم لە ڕێگاکە، ئەو دەبێت لابدات لە ڕێگاکە چونکە من موسڵمانم و ئەویش پەیمان پێدراوێکی کافرە، هەروەها ئیمامی عومەر لەسەری کردبوونە مەرج کە نابێت سواری ئەسپ ببن چونکە ئەسپ هۆکارێکی جیهادە لە لای موسڵمانان و تۆش لەو کەسانە نیت بۆ ئەم کارە، وە نابێت چەك هەڵبگرن، وە بەشێك لە پرچتان بتاشن لێرەوە[1] بۆ ئەوەی موسڵمانان بتانناسنەوە، وە مەرج بوو لەسەریان کە جلوبەرگی موسڵمانان نەپۆشن، وە نابێت چەك هەڵبگرن، نابێت بە نازناو و سیفەت خۆیان بناسێنن، وە پێویستە پشتێنەکەیان ببەستن هەتا کاتێك موسڵمان بتبینێت بتناسێتەوە بەوەی هەندێك مافم هەیە لەسەرت و هەندێك ئەرکیش هەیە لەسەر من لە بەرامبەرت ئەنجامی بدەم، هەتا ئەوە جێبەجێ بکەم کە لەسەرمە لە بەرامبەرت، وە تۆش ئەوە جێبەجێ بکەی کە لەسەرتە لە بەرامبەرمدا، وە من ناتناسمەوە ئەگەر لە موسڵمانان بچیت یاخود خۆت بەوان بچوێنیت، بۆیە پێویستە سیفەت و تایبەتمەندییێتی خۆتت هەبێت.

سەبارەت بە جوولەکەش ئیمامی عومەر فەرمانی پێکردبوون خەنافسەکانیان درێژ بکەن، وە کاتێك ئەم کارە بڵاوبووەوە کە ئێستاش گەڕاوەتەوە و بووەتە باو، وتمان ئەی سبحان الله ئەگەر ئیمامی عومەر بگەڕێتەوە ئەوا سەرانەی لەسەر ئەوانە دادەنا چونکە وا گومانیان پێدەبات بەو شێوەیەی جێبهێشتبوون کە ئەوانە جوولەکەن، هەروەها نابێت خاچ بەرز بکەنەوە لە هیچ شوێنێك، خاچ تەنها دەبێت لەناو کەنیسەدا هەبێت، وە نابێت ناقوس لێبدەن، ناقوس لەناو کەنیسە لێدەدرێت، وە دەنگت بەرز مەکەرەوە بە دینەکەت -موسڵمانان گوێیان لە هیچ شتێك لە دینەکەت نەبێت-، وە هیچ کەسێك لە خۆتان قەدەغە مەکەن لە هاتنە نێو دینی ئیسلام، وە ئافرەتانتان جوانی خۆیان دەرنەخەن لە شەقامەکانی موسڵمانان، وە نابێت ئارەق و بەراز بفرۆشن، وە نابێت شتێك لەمانە دەربکەوێت لە شەقامەکانی موسڵمانان، هەموو ئەم کۆت و بەندانە لەسەر ئەوانە، کەوایە ئەوان بەستراونەتەوە بە دینی ئێمە، بۆچی؟ چونکە ڕازی بوون بە

(١) مەبەستی پێشەوەی سەرە.

کافری بژین جا ئەوەی ڕازی بێت سەرانە بدات بە زەلیلی و ملکەچی، ئەمە حوکمەکانمانە لەسەرتان، بەڵام ئەگەر ئیسلامت قبوڵ کرد ئەوا تۆ برای ئێمەی و ڕێز و بەهات لە ڕێزی ئێمەیە، ئەمەت بۆ هەیە کە بۆ ئێمە هەیە و ئەوەشت لەسەرە کە لەسەر ئێمەیە، جا ئەگەر ئیسلامت هەڵبژارد ئەمە حوکمەکانمانە، ئەگەر سەرانەش هەڵبژێریت ئەمە حوکمەکانمانە، بەڵام ئەگەر ئەمەش ڕەت بکەیتەوە ئەوا حوکمەکەمان جەنگکردن دەبێت، ئایا ئەوانە پێیان دەوترێت ئازادییان بۆ هەیە لە دینی ئێمە، یان ئەو ئازادییەی هاتووە لە دیموکراسی؟! هەروەها لە مەرجەکانیش هاتووە دەڵێت: ڕێزی موسڵمانان دەگرین و بۆیان هەڵدەستین لە دانیشتنەکانمان ئەگەر یەکێکیان بیەوێت دابنیشێت.

ئایەتەکە پێچەوانە بۆتەوە! نەسارا مەرجەکانی ئیمامی عومەرمان پێجێبەجێ دەکەن!

هاوکات لە بەرامبەر ئەمەدا، ئەم شتە پەیوەستە بە دینەکەیانەوە، بەڵام ئەوەی پەیوەستە بە خودی خۆیان و ماڵ و سامانیان و ناموسیان، دروست نیە بۆ هیچ موسڵمانێك خراپە بکات لەگەڵ نەسرانییێك کە سەرانە دەدات "من آذى ذميا كنت خصمه يوم القيامة"، یەکێك لە ئامادەبووان لێی دەپرسێت: واتە شێخ دوای ئەوەی سەرانە بدەن؟ لێرەدا لەسەری دەچەسپێت کە ئەمە خاوەن پەیمانێکە؟[1] ، ئەویش دەڵێت: نابێت ئازاری خۆی بدەی، لەناو بازنەی ئیسلام -لەناو سنووری ئیسلام- کە سەرانە دەدات و پابەندە بەو ڕێکخەرانەی باسمان کرد.

ئەمە لە دینەکەی، ئێستاش دێینە سەر خۆی و سامان و ناموسی، بۆ هیچ موسڵمانێك نیە خراپە بکات لەگەڵ نەسرانییێك لەبەرئەوەی نەسرانییە، لەوانەیە ڕەفتارێکی خراپە بکەی لە بەرامبەریدا چونکە ئەویش ڕەفتارێکی خراپی لەگەڵت کردووە یان کارێکی وای کردووە ناچاری کردووی کە لێی بدەی یان شتێکی لەم شێوەیە، بەڵام ئازاری بدەی لەبەر دینەکەی ئەمەیان دینەکەمان ڕێگەی پێنادات، هەروەها بۆت نیە شتێك لە سامانیان ببەیت، کەسێك بەرازی نەسرانییێك بکوژێت، قازی موسڵمان سزای دەدات بە ئەندازەی نرخی ئەم بەرازە، چونکە بەراز سامانێکی بە بەهایە لە لای ئەو، بەڵام لای ئێمە بەراز هیچ بەهایەکی نیە، کەوابوو ئەو[2] نەفسی پارێزراوە و کەسوکاری پارێزراوە و سامانی پارێزراوە، واللە ئەی گەنجەکان لە شام لە نێوان دانیشتنی یەکەم و دانیشتنی دووەم ماوەی دوو هەفتە بوو، لە ئارامی و سەلامەتیدا بوون هەتا ئەوەی کە بۆچوونیان دەربڕن، من گوێم لە زیاتر دوو سێیەکیان بوو دەیانوت: واللە هەستم بە ئارامی و هێمنی نەکردووە نە لە سەردەمی ڕژێم و نە لە سەردەمی شۆڕشگێڕان وەك ئەوەی لەم دوو هەفتەیە هەستم پێکردووە، نازانم بۆچی، بەڵام هەستم بەوە کردووە کە لە ئارامی و

(١) یاخود پرسیارێکی لەم شێوەیەیە.

(٢) نەسرانی

هێمنیدا دەژیم، هیچ یەکێك ئازارم نادات، ئەم هەستەشم نەکردووە نە لە سەردەمی ڕژێم و نە لە سەردەمی شۆڕشگێڕان، ئێستا من هەست بەوە دەکەم کە هیچ کەسێك ناتوانێت خراپەمان لە بەرامبەردا بکات مەگەر خۆم دەستپێشخەر بم.

ئەو مەرجانەی باسم کرد ئەگەر یەکێك لە خاوەن پەیمانەکان سەرپێچی بکات ئەوا سامان و خوێنی حەڵاڵ دەبێت، واتە بە سەرپێچی کردنی ئەم بەندانە خوێن و سامانی حەڵاڵ دەبێت، بۆیە کاتێك الله تعالی فەرموویەتی (عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ) ئەمە ماناکانی (صاغرون)ـە، ئەم بابەتەش هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەری ڕێککەوتوون لە سەردەمی پێشەوای ئیماندارانی عومەر، بۆیە بۆ هیچ پاڵدراوێك بۆ ئیسلام نیە بڵێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) وە بابەتەکەش بداتە پاڵ دیموکراسی، لە دیموکراسیدا: بەڵێ بۆت هەیە ئەوەی دەتەوێت بیکەیت بەڵام ئەگەر خۆت وا دەبینیت لە بازنەی ئیسلامیت پاشان قسە بۆ دیموکراسیخوازەکان دەکەیت، دەڵێین: هیچ مافێکت نیە لەمەدا، تۆ لە دەرەوەی بازنەی ئیسلامیت، لەگەڵیان بدوێ لە دەرەوەی بازنەی ئیسلام چونکە ئەمە ڕێکخەرەکانی موسڵمانانە.

جیاوازی لە نێوان دیموکراسی و ئیسلام: جیاوازی یەکەم: ئازادی بیروباوەڕ کە کۆڵەکەیەکە لە کۆڵەکەکانی دیموکراسی تەنها لەو وڵاتانە هەیە کە حوکم دەکەن بە غەیری ئەوەی الله عز وجل دایبەزاندووە، ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوکردن و پاراستنی شوێنەکانی پەرستن بەڵام ئەو دانان و پەسەندکردنەی باسم کرد بەم ڕێکخەرانە ئەمە لە خاکی ئیسلام دەبێت.

جیاوازی دووەم: ئازادی لە دیموکراسیدا گشتییە، تەنها بۆ خاوەن پەڕتوکەکان نیە بەڵکو بۆ ئێزیدی و جگە لەوانیشە هەر کێ بێت، شیوعی ئێزیدی هەر کێ بێت، ئازادی گشتی هەموو ئەوانە دەگرێتەوە، بەڵام لە دینی ئێمە هیچ ئازادییێك بۆ ئەوانە نیە بەڵکو زۆریان لێدەکرێت لەسەر موسڵمانبوون یان دەکوژرێن، مەگەر خاوەن پەڕتوك بن ئەمە بەپێی ئەو ڕێکخەرانەی بۆم باسکردن بۆیە ئەمەش جیاکەرەوەیە لە نێوان ئازادی بیروباوەڕ لە دیموکراسی، وە دانان و ڕازیبوون بە مانەوەی جوولەکە و نەسارا لەسەر دینەکەیان لەناو خاکی ئیسلام.

جیاوازی سێیەم: خاوەن پەڕتوکەکان ئەگەر دانرا بە مانەوەیان لەسەر دینەکەیان ئەوا سەرانە دەدەن، بەڵام لە دیموکراسی، شوێنکەوتووانی دیموکراسی پارەو سامانیان بۆ دەدەن لە سامانی موسڵمانان، ئەم سەروەت و سامانانە -نەوت و هاوشێوەی ئەمانە- ئەمە لە سامانی موسڵمانانە، ئێستا لەو سامانانە دەبەخشرێت بە نەسارا، کە لە ڕاستیدا دەبوو ئێمە سەرانەیان لێ وەربگرین نەك سامانیان پێببەخشین، ئەمەش بە هەمان شێوە جیاوازییێکە لە نێوان دیموکراسی و ئیسلام.

جیاوازی چوارەم: نەساڕا و جوولەکە لە وڵاتانی دیموکراسی ملکەچن بۆ دەستور و قانون، واتە بەستراونەتەوە بە ڕێکخەرەکانی قانون و دەستور، بەڵام لە وڵاتی ئیسلام ئەوا دەبەسترێنەوە بە ڕێکخەرەکانی شەرع و حوکمەکانی الله عز وجل لەسەریان جێبەجێ دەکرێت، ئەمەش جیاوازییەکان بوو لە نێوان ئازادی بیروباوەڕ لە دیموکراسی و ڕازیبوونمان بە مانەوەی جوولەکە و نەساڕا لەسەر دینەکەیان لەناو خاکی ئیسلام.

لێرەدا دوو گومان هەیە: گومانی یەکەم: لەوانەیە کەسێکی قسەزان بێت -پەنا بە الله- " أخوف ما أخاف عليكم كل منافق عليم اللسان"[1] کە پێغەمبەر (ﷺ) بەم شێوەیە فەرمووی، وە ئەمەش قسەیەکە پێشتر گوێمان لێی بووە، دەڵێت: باشە بۆچی بابەتەکە ئاوا گەورە بکرێت، ئەوانە هەن جا دانیان پێدا بنێین یان دان نەنێین بە هەبوونیان، ئەوان هەن، دەڵێین: نەخێر، جیاوازی لە نێوان داننانت بۆیان لەگەڵ هەبوونیان شتێکە، وە دان نەنانت بۆیان لەگەڵ هەبوونیان شتێکی ترە، ئەوان هەن، بەڵام ئەگەر داننتنا ئەمە حوکمێکە و ئەگەریش دان نەنێی ئەوا حوکمێکی ترە، وەك بابەتی ئارەق "من رأى منكم منكرا فليغيره بيده" [2] کەسێك دەڵێت: "هیچ زیانی نیە کە ئارەق بفرۆشرێت، چونکە کەسانێك هەن دەیخۆنەوە" کەوایە تۆ خراپەیەکت بینی و پەسەندیشت کرد، بەڵام ئەو کەسەی دەڵێت: "نەخێر، ئەمە نابێت لە وڵاتانی موسڵمانان" کەوایە بوونی ئارەق زیانم پێناگەیەنێت چونکە نکوڵیم کرد لەم خراپەیە.

کەوابوو ئێستا کاتێك ئەوانە دەڵێن: ئەوان هەن جا دانیان پێدابنێین یان نا، نەخێر تۆ دانت پێداناون بەپێی قانون، وە پێویستە لەسەرت نکوڵی بکەیت، وە تۆ کار دەکەیت بە قانونێك کە دان دەنێت بە دینەکەی ئەوانە و بە هەمان شێوە دان دەنێت بە مەزهەبەکانیان و پەرستنەکانیان و پەیڕەوکردنەکانیان، ئەمەش جیاکەرەوەیەك و وەڵامێك بوو بۆ ئەم گومانە.

گومانی دووەم: لەوانەیە کەسێك لەو ئیخوانیانە -پەنا بە الله- یان مورجیئە یان هاوشێوەکانیان بڵێت: بەڵێ کار دەکەم بۆ گەڕاندنەوەی ئێزیدییەکان بۆ ناوچەکانیان و پەرستگایان بۆ دروست دەکەم بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە من ڕازییم بە دینەکەیان، من ڕازی نیم بە دینەکەیان، ئەم کارانەیان بۆ دەکەم بەڵام ڕازی نیم بە دینەکەیان.

پێی دەوترێت: تۆ ئەم کارە دەکەی بە قانون یان بە دین؟ بە دەستور یان بە دین؟ بەدڵنیاییەوە بە دەستور، ئەوە دەستورە کە ناچارت دەکات ئەم کارانەیان بۆ بکەیت -ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوکردن و پاراستنی

(١) رواه أحمد

(٢) رواه مسلم

شوێنەکانی پەرستن- کەوایە تۆ ئەمەت کرد بەپێی دەستور، بۆچوونی دین چییە لەبارەی ئەوانە؟ (فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ وَخُذُوهُمۡ وَٱحۡصُرُوهُمۡ وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ) ئەمە دینە و ئەمەش دەستور، کەوایە تۆ کارت کرد بە دەستور کارت نەکرد بە دین، بۆیە ڕازی بوون و نەبوون لێرەدا سوودی نیە.

شتێکی تر: تۆ ئەو خەڵکانە دەگەڕێنیتەوە بۆ ناوچەکانیان وتمان بەپێی دەستورە نەك بەپێی دین کە تۆ بانگەشەی ئەمە دەکەی، بۆ جێبەجێکردنی دەستور دژایەتی کێ دەکەی؟ بەدڵنیاییەوە دژایەتی موسڵمانانێك دەکەی کە دەوڵەتێکی ئیسلامییان دامەزراندووە.

وە شتێکی تر: بۆ ئەوەی ئەوانە بگەڕێنیتەوە بۆ ناوچەکانیان و شوێنەکانی پەرستنیان بۆ دروست بکەیتەوە جەنگی موسڵمانانت کرد و پشتت بە کێ بەستا؟ پشتتبەست بە نەسارا لە بەرامبەر ئەوان، کەوابوو ئەوەی دەستمان دەکەوێت ئەوەیە تۆ پشتت بە کافران بەست لە دژی موسڵمانان لە پێناو موشریکەکان، باشە چی مایەوە بۆت لە دینەکەت؟! بۆیە تۆ کوڕی دەستوری و دینی تۆ دەستورە و خوا و پەرستراوت لیژنەی نووسینەوەی دەستورە.

أقول قولي هذا وأستغفر الله لي ولكم وجزاكم الله خير الجزاء.

وتاری

شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

بەناونیشانی

تەواوکەری ئازادی بیروباوەڕ-"لا إكراه في الدين"

وەرگێڕانی

پێگەی ڕاستەڕێ

